
EL PLA GENERAL METROPOLITÀ DE BARCELONA.
LA VERSIÓ DE 1976

AMADOR FERRER
*Arquitecte. Director adjunt al Gabinet d'Estudis Urbanístics de l'Ajuntament
de Barcelona*

SUMARI

1. Introducció
2. La nova elaboració de 1976: redacció i contingut
  - 2.1. La redacció del Pla
  - 2.2. El contingut del Pla
3. L'estratègia general de planejament
  - 3.1. L'ordenació del sòl industrial
  - 3.2. El sistema de comunicacions
  - 3.3. Els sistemes territorials
  - 3.4. Els subsistemes funcionals d'hàbitat
  - 3.5. Els centres direccionals
4. Instruments operatius: zones i sistemes
5. Aportacions metodològiques
6. Efectes sobre el sistema metropolità

ABSTRACTS

El Pla General Metropolità de Barcelona significà un trencament no només pel que fa a la forma d'afrontar els problemes urbans, sinó també pel que es refereix als canvis que va induir sobre la dinàmica urbana al sistema metropolità. Respecte al primer punt, les innovacions conceptuals i metodològiques, com el control de densitats i de l'edificació, les reserves de sòl per a infraestructures o equipaments o la mateixa classificació zonal que es fa servir, es plantejen orientades a la identificació de processos urbans per tal de poder ser regulats. La solució dels problemes específics de cada trama urbana parteix, doncs, de la detecció de les àrees necessitades de millora i d'un control selectiu dels potencials urbans corresponents a les diferents àrees del territori metropolità. Respecte al segon punt, la normativa urbanística aprovada determinà la reformulació de pràctiques i estratègies de creixement urbà i produí efectes positius com l'aturada dels processos de densificació a diversa escala a les àrees centrals o la recuperació de sòl per a espais verds o equipaments col·lectius, al mateix temps que afavorí el moviment de la indústria cap a les perifèries o la regeneració d'àrees d'edificació marginal.

El Plan General Metropolitano de Barcelona significó un antes y un después no sólo en lo que se refiere a la forma de afrontar los problemas urbanos, sino también en cuanto tiene que ver con los cambios que indujo sobre la dinámica urbana en el sistema metropolitano. Respecto al primer punto, las innovaciones conceptuales y metodológicas, como el control de densidades y de la edificación, las reservas de suelo para infraestructuras o equipamientos o la misma clasificación zonal utilizada, se plantean orientadas a la identificación de procesos urbanos que se pretende regular. La solución de los problemas específicos de cada trama urbana parte así de la detección de las áreas necesitadas de mejora y de un control selectivo de los potenciales urbanos correspondientes a las diferentes áreas del territorio metropolitano. Respecto al segundo punto, la normativa urbanística aprobada determinó la reformulación de prácticas y estrategias de crecimiento urbano y produjo efectos positivos como la lentificación de los procesos de densificación a diversa escala en las áreas centrales o la recuperación de suelo para espacios verdes o equipamientos colectivos, al mismo tiempo que favoreció el desplazamiento de la industria hacia las periferias o la regeneración de áreas de edificación marginal.

Le *Pla General Metropolità de Barcelona* a signifié une rupture non seulement en ce qui concerne la manière d'affronter les problèmes urbains, mais aussi en ce qui concerne les changements apportés à la dynamique urbaine dans le système métropolitain. Par rapport au premier point, les innovations conceptuelles et méthodologiques, comme le contrôle de la densité et de la construction, les réserves du sol pour infrastructures et équipements ou la propre classification zonale utilisée, s'orientent à l'identification des procès urbains que l'on prétend régler. La solution des problèmes spécifiques de chaque trame urbaine part donc de la détection des aires qui ont besoin d'amélioration et du contrôle sélectif des potentiels urbains correspondant aux différentes aires du territoire métropolitain. En ce qui concerne le second point, la normative urbanistique approuvée a déterminé la reformulation des pratiques et des stratégies de développement urbain et a produit des effets positifs comme le ralentissement des procès de densifications à diverses échelles dans les aires centrales ou la récupération du sol comme espaces verts ou équipements collectifs, tout en favorisant le déplacement de l'industrie vers les périphéries ou la régénération des aires de constructions marginales.

The *Pla General Metropolità de Barcelona* represented a «before» and an «after» not only with respect to the way urban problems are dealt with, but also with regard to the changes it brought about in the urban dynamic of the metropolitan system. Concerning the former, the conceptual and methodological innovations, such as the control of urban density and construction, the reservation of land for infrastructure and utilities, and even the type of zoning classification used, are directed towards the identification of the urban processes they aim to regulate. In this way, the solution of the specific problems affecting each urban environment is based on identifying the areas in need of improvement, and on a selective control of the urban potential of the different parts of the metropolitan ambit. With respect to the urban dynamic, the planning regulations approved gave rise to a reformulation of urban growth practices and strategies, producing positive effects, such as the slowing down of the densification processes affecting the central areas on different scales, and the recuperation of land for green spaces and public facilities. They also favoured the shift of industry towards the periphery, and the regeneration of areas in need of renewal.

EL PLA GENERAL METROPOLITÀ DE BARCELONA.
LA VERSIÓ DE 1976

1. Introducció

Per a una valoració de conjunt, a vint anys vista, del Pla General Metropolità de Barcelona (PGM) resulta important subratllar fins a quin punt la seva aparició en el panorama urbanístic de mitjans dels anys setanta va representar un doble trencament. En primer lloc, un trencament en la *forma d'afrontar els problemes urbans*, amb importants innovacions conceptuals i metodològiques, a les quals després es farà referència. I en segon lloc, un trencament efectiu en la *pròpia dinàmica del procés urbà*, que experimenta un contundent canvi de direcció, i no únicament en l'àmbit metropolità barceloní, sinó també en el conjunt de Catalunya. Podem referir-nos breument a cada aspecte per separat.

Pel que fa a les *innovacions conceptuals i metodològiques*, és avui molt clar que el Pla es va elaborar amb una metodologia innovadora (si prenem com a referència el planejament urbanístic usual de l'època), i que va introduir nous conceptes i nous instruments amb la finalitat de facilitar el control i la regulació dels processos urbanístics presents a l'àrea metropolitana. Podem posar dos exemples rellevants: d'una banda una concepció dinàmica del *zoning*, que es dirigeix més a la identificació i a la intervenció sobre aquells processos que a la classificació morfo-tipològica de les àrees urbanes; d'altra, una nova sistemàtica normativa, construïda a partir de la definició de les formes d'ordenació urbana de l'edificació.

Tots dos exemples són, al meu parer, essencials per entendre el Pla i les seves conseqüències sobre la ciutat. Ambdós, a més, han estat àmpliament adoptats per altres plans generals municipals, dins i fora de l'àrea metropolitana. S'han revelat, en efecte, com a instruments de contrastada vàlua per a l'exercici del control urbanístic; més encara, avui poden considerar-se ja incorporats al cos teòric de l'urbanisme en el nostre país.

El nou *zoning* va suposar atendre prioritàriament les dificultats i les necessitats de cada trama urbana per tal de definir-ne la política apropiada. La intervenció més important del Pla es dona, precisament, a aquesta escala (és a dir, a l'escala de la «trama»

urbana, entenent per «trama» urbana el conjunt de teixits identificables a partir de les tensions específiques a què estan sotmesos). Les intervencions preconitzades per a cada una de les zones incorporen també els condicionants derivats de les característiques físiques de les trames, analitzades prèviament.

El Pla s'adreça, així doncs, directament, als processos anòmals, a les dificultats a superar, a les àrees necessitades de millora; als temes, en definitiva, identificats com de regulació urgent o prioritària. No és, doncs, estrany que la nova zonificació apunti de forma molt explícita, conseqüentment, als processos de densificació congestiva que cal aturar, a les àrees infradotades que cal rehabilitar o a les àrees obsoletes que cal remodelar. La pròpia terminologia zonal (àrees «en densificació urbana», àrees de «conservació de l'estructura urbana i edificatòria», etc.) és, en aquest sentit, reveladora.

D'aquesta forma, el control de densitats s'exerceix selectivament i en funció dels processos en curs, segons les zones i en relació amb els seus respectius potencials urbans, d'acord amb el suport infraestructural de què disposen o poden arribar a disposar. En la mateixa línia cal entendre les reserves de sòl per a infraestructures, equipaments i espais lliures, no només en tant que superació genèrica dels dèficit acumulats en el període anterior, sinó també com a contribució a la formació de ciutat des de cada una de les zones definides.

El segon exemple citat, pel que fa a nous instruments, es refereix a la definició d'unes formes d'ordenació urbana de l'edificació que sistematitzaren les relacions entre edificació i espai públic. L'encert de les categories establertes (edificació segons alineacions de vial, edificació aïllada, ordenació segons volumetria específica) ha permès el control de l'edificació en funció de la forma precisa d'ordenació urbana (no limitat, per tant, només a les seves característiques intrínseques). Aquesta és, al meu parer, una de les aportacions més innovadores del Pla General Metropolità i, potser, la que ha tingut major fortuna en la pràctica posterior del planejament urbanístic. En realitat, quasi tota la sistemàtica normativa del PGM (condicions i paràme-

tres edificatoris) es construeix a partir d'aquest concepte, tot incorporant-hi els objectius específics derivats de la classificació zonal.

L'altre gran trencament a què ens hem referit és *l'impacte que produeix la posada en marxa del Pla sobre la dinàmica urbana dels anys setanta*, tant a Barcelona com a la seva àrea metropolitana immediata. Avui, quan s'han acomplert ja els vint anys de vigència, pot afirmar-se sense risc que els efectes del Pla han estat molt importants, i fins i tot decisius en alguns aspectes. En efecte, l'aplicació de la normativa urbanística metropolitana va modificar de rel el rumb dels processos congestius a les àrees centrals i va obligar a redefinir totalment els desenvolupaments urbans a l'àrea metropolitana.

Els resultats potser més significatius al respecte foren dobles. D'una banda, l'aturada efectiva dels processos de densificació urbana als cascs antics, als eixamples i a les formacions suburbanas del segle passat, on s'havien anat produint canvis importants en les tipologies edificatòries tradicionals, amb l'afegit de plantes pis addicionals i augment de les profunditats edificables. Aquests processos van lesionar especialment les trames suburbanas, amb menor capacitat de suport. Complementàriament, la recuperació progressiva d'espais per a zones verdes i per a equipaments col·lectius, tant a l'escala global de la ciutat com a l'escala local dels barris, a partir de les àmplies reserves de sòl efectuades pel Pla amb una precisió que no deixava lloc a dubtes quant al seu destí.

Aquests efectes, visibles quasi de forma immediata als pocs anys de la posada en marxa del Pla, eren també objectius prioritaris. No en va, el Pla General s'havia plantejat, ja des de l'inici, eliminar les rentes paràsites i reconduir els grans desajustos derivats dels quasi vint anys de desenvolupament ràpid, iniciats a mitjans dels cinquanta, a tota l'àrea metropolitana.

Això no obstant, la incidència del PGM ha estat també decisiva en altres ordres (per exemple, en la construcció de la xarxa viària metropolitana, en l'impuls donat als trasllats industrials del centre cap a la perifèria, o en la regeneració de les àrees d'edi-

ficació marginal). Podem dir que està encara per fer la valoració completa dels efectes del desplegament del Pla, a partir de 1976, sobre el territori metropolitana (i també sobre l'àmbit extern més proper).

De totes aquestes qüestions ens ocuparem a continuació, aprofundint en alguns dels aspectes més significatius del Pla en la seva versió de 1976. Aquesta fou, cal no oblidar-ho, la versió final, mantinguda –a pesar de les nombroses modificacions i esmenes– fins avui, que encara continua vigent a tots els efectes.

Aquesta contribució s'inicia amb algunes informacions sobre la redacció del document aprovat el 1976 i passa després a analitzar el seu contingut, incloent-hi l'estratègia general que es fixa el propi Pla; l'ús dels instruments tècnics operatius; les aportacions metodològiques específiques i els efectes sobre el sistema metropolitana.

2. La nova elaboració de 1976: redacció i contingut

La versió del Pla que es va aprovar l'any 1976 va ser elaborada al llarg dels dos anys anteriors. Es tracta d'un document sorgit a partir d'una revisió minuciosa i molt acurada de l'ordenació aprovada inicialment el 1974, la qual havia donat lloc a una tumultuosa informació pública amb milers d'al·legacions. En realitat, la versió de 1974 va quedar anul·lada en procedir-se a una nova aprovació inicial.

La revisió del document de 1974 es va portar a terme a partir dels materials de base que a continuació s'enuncien.

En primer lloc, evidentment, la pròpia versió aprovada inicialment el 1974, tot i que l'ordenació física havia estat dibuixada sobre cartografia a escala 1:10.000. El canvi d'escala dels plànols 1:10.000 a 1:5.000, amb un detall quatre vegades superior, va facilitar una aproximació molt superior als teixits urbans, que trobà la seva traducció en la major precisió de les propostes d'ordenació.

D'altra banda, es disposava de l'anàlisi de les al·legacions produïdes en la informació pública, realitzada

per un equip específic, en paral·lel als treballs de planejament pròpiament dits de l'equip redactor. Les al·legacions, sistematitzades i classificades per temes i llocs, van permetre valorar un gran nombre de temes, alguns considerats insuficientment en la versió anterior, de contingut molt divers, així com incorporar al Pla tot tipus d'esmenes de caràcter general o local.

Finalment, cal destacar la integració plena de l'ordenació del municipi de Barcelona, abans postergada o pendent de definició, per motiu de la llarga discussió amb els representants municipals, des de l'aparició, el 1973, de la proposta anomenada *Barcelona-2000*. Això va donar lloc a interminables reunions tècniques per tal de confrontar totes i cada una de les ordenacions aprovades amb anterioritat per l'Ajuntament, dilucidar la seva vigència i decidir les fórmules d'adaptació als nous criteris de planejament.

2.1. La redacció del Pla

Pel que fa al procés de redacció del Pla, la seqüència –molt resumida– dels fets és aproximadament la següent:

2.1.1. Els treballs de 1972-1974 i la primera versió del Pla

El primer equip redactor, dirigit per Albert Serratosa i coordinat per Joan Antoni Solans, havia estat format amb els arquitectes Ricard Pié, Rosa Barba, Josep Ramon Camprubí, Lluís Pallarès, Juli Lluëca i Carles Macià; els economistes Joaquim Clusa i Jaume Soler; el sociòleg Jaume Bibiloni; el demògraf Armand Sáez i el programador Amadeu Guasch, entre altres.

Aquest equip posà finalment a punt una primera versió del Pla, que fou aprovada inicialment el 29 de març de 1974. L'ordenació es presentà a escala 1:10.000, però amb un nivell de detall molt superior al del Pla Comarcal de 1953 que es revisava, tot i que aquest també fou elaborat a aquesta mateixa escala. La comparació no deixa lloc a dubtes: els teixits urbans van ser objecte d'un estudi molt minuciós. Així i tot, es van produir molts errors, ja sigui

per les deficiències cartogràfiques o per problemes d'apreciació.

El Pla es va materialitzar en una sèrie de volums: un «atlas» amb la informació urbanística fonamental, expressada en forma sintètica i molt atractiva, una memòria dividida en quatre toms de caràcter monogràfic, amb un total de nou volums, unes normes, un programa d'actuació i un estudi econòmic.

La sortida del Pla a informació pública provocà un impacte fortíssim en la societat barcelonina i, en menor grau, metropolitana. Van presentar al·legacions les associacions de veïns (en especial les de Sants i Gràcia, afectades per diverses reformes viàries), els col·legis professionals, les entitats ciutadanes, els promotors i constructors, els propietaris de sòl, els particulars. En total, es reberen més de 32.000 al·legacions. Això va donar lloc a una autèntica cursa d'actes informatius i reivindicatius en els barris, amb gran ressò en la premsa. El Pla va quedar «tocat», especialment pel que fa a alguns dels temes viaris més conflictius: la proposta de via «O» a Gràcia, les ampliacions de la Travessera de Gràcia i del carrer Moianès, etc.

2.1.2. 1974-1976: Nou equip redactor i versió definitiva

La crisi es va resoldre amb la creació de la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona (o Corporació Metropolitana de Barcelona) per decret-llei del 24 d'agost de 1974, que va heretar l'expedient de la revisió del Pla Comarcal. Una mica després, es promulgà la nova Llei del Sòl de 1975 (2 de maig de 1975), el contingut de la qual cal relacionar molt estretament amb la polèmica suscitada per la versió 1974 del Pla Comarcal de Barcelona (igual que ja havia succeït amb la Llei de 1956 respecte al Pla de 1953). La nova institució metropolitana va analitzar les al·legacions i les reformes del Pla amb un estudi més detallat de l'ordenació a escala 1:5.000.

Es va constituir aleshores un nou equip redactor, dirigit també per Albert Serratosa i coordinat per Joan Antoni Solans. En formaven part els arquitectes Xavier Sust, Juli Esteban, Amador Ferrer, Josep M. Llop, Santi Juan, Antoni Terrisse i Josep Ramon

Amer; la sociòloga Núria Bohigas; els advocats Conxa Aguirre, Lluís Carreras i Roser Revilla, entre altres. Es treballà a partir d'un nou fotoplà i de la cartografia a 1:5.000, de l'anàlisi de les al·legacions preparat per l'equip especialitzat en resumir i classificar els continguts, de la informació municipal, i d'una llarga sèrie de visites *in situ* per tal de verificar situacions i esmenar errors (aquestes visites s'efectuaven sovint els caps de setmana o a la nit). El nou equip, en definitiva, va efectuar un laboriós treball de *zoom*, *collage* i síntesi gràfica que durà quasi dos anys, al llarg dels quals les esmenes sobre els documents anteriors van ser constants.

El nomenament d'un nou gerent de l'Entitat, vingut de Madrid per ocupar el càrrec, suposà una font de malentesos i interferències amb l'equip, per raó de la indefinició de funcions en relació amb el procés de redacció, així com una allau de propostes d'esmena, sovint contradictòries (per exemple, l'equip redactor es va veure obligat, en un cert moment, per tal de defensar i justificar les zones verdes, a presentar cada reserva amb un nom concret –per exemple, «Parc del Clot»– i així s'arribà a establir que cada barri havia de tenir el seu parc). A la fi d'aquest procés, la normativa es va reordenar i revisar pel magistrat Jerónimo Arozamena i el Pla es va aprovar definitivament el 20 d'abril de 1976.

2.2. El contingut del Pla

Els supòsits previs i objectius declarats del Pla es van concretar en quatre temes bàsics, presents en totes les propostes: la normalització del mercat del sòl, la descongestió de les àrees centrals, la contribució del sistema urbà al desenvolupament de les activitats econòmiques i la millora de l'hàbitat.

Més sintèticament, es definiren com a objectius explícits del Pla els dos següents, que engloben els anteriors: a) la contribució de la ciutat a la productivitat, millorant les anomenades «economies externes» i b) la maximització dels beneficis socials nets. Es tracta d'una formulació que pot semblar abstracta, però que encertà a expressar els conceptes-clau de la revisió.

L'objectiu d'arribar a normalitzar el mercat del sòl fou, en efecte, un dels temes més recurrents,

quasi una autèntica obsessió del nou Pla, que volia a tota costa aturar els processos congestius anteriors. La discussió donà lloc a un volum sencer de la memòria, que fa explícites brillantment les polítiques d'ús del sòl, de quantitat de sòl qualificat i de preus del sòl que eren implícites a les propostes d'ordenació. El Pla pretenia en definitiva, eliminar les rentes diferencials patològiques o parasitàries als sòls urbans centrals, ajustant els preus del sòl als costos de producció. La idea es concretà en una reducció generalitzada de les rendes per edificabilitat a les zones «en densificació» en posició central (que era on s'havien produït els increments més alts d'intensitat neta sobre parcel·la, forçant les anteriors ordenances d'edificació) i, també, en la importància que s'atorgà al desenvolupament alternatiu de nous sectors urbanitzables als municipis metropolitans.

Així doncs, el Pla forçà l'eliminació dels mecanismes extrems que havien anat apareixent per incrementar el valor del sòl (i del producte final, atès que el cost de la construcció roman constant): es tracta de mecanismes tan arrelats a la pràctica edificatòria d'aquells anys com ara el desdoblament de la planta baixa en dues (semisoterrani i entresol), l'addició d'àtics i sobreàtics, la fixació del nombre de plantes sense relació amb l'amplada del carrer, el frau en la definició de planta soterrani, l'adopció de profunditats edificables excessives en relació amb el pati d'illa i conflictives amb les tipologies històriques en les formacions suburbanes, les interpretacions fraudulentoses de les tipologies unifamiliars, i un llarg etcètera. En especial, l'Annex XII de les Ordenances Municipals ja havia tractat, el 1959, de diferenciar els mecanismes de definició de l'edificació mitjançant l'envoltant volumètrica (en illes tancades) o coeficient d'edificabilitat (en ordenacions obertes), però la confusió apareixia una i altra vegada, donant lloc al trasllat de volums edificables entre unes i altres formes d'ordenació.

Per altre costat, la descongestió de les àrees centrals, en especial de Barcelona, es convertí en el segon gran objectiu del Pla; per això, la política d'oferta de nou sòl urbanitzable en bones condicions de desenvolupament fou fonamental. El Pla posà en marxa, així doncs, una àmplia política de

qualificació de nou sòl residencial i industrial en la primera corona metropolitana (amb una extensió total d'un 1.500 ha de sòl, classificat com urbanitzable programat).

Així mateix, aquest tema ha de relacionar-se amb la superació dels grans dèficit acumulats en matèria d'infraestructures viàries i de comunicacions, zones verdes i equipaments. S'elaboraren aleshores les taules de necessitats de sòl i d'estàndards de relació amb les previsions de població, referides a cada barri i districte urbà. El Pla posà especial èmfasi en la delimitació dels sòls reservats a cada un dels sistemes. L'afectació precisa de sòls amb aquesta finalitat, en els plànols d'ordenació a escala 1:5.000, permeté de garantir la consecució d'aquells «beneficis socials nets» o «òptims urbans» que es definien com a objectiu de planejament per a cada subsistema comarcal. La precisió d'aquests tipus d'afectacions de sòl fou sens dubte el factor que va assegurar l'eficàcia del Pla, en designar espais concrets i no reserves genèriques (de més difícil concreció) com s'havia fet en el Pla Comarcal de 1953.

3. L'estratègia general de planejament

L'estratègia general de planejament emfasitzà, en la memòria justificativa de l'ordenació, els temes següents: l'ordenació de l'activitat industrial, el sistema de comunicacions, els sistemes territorials, la definició d'uns anomenats subsistemes funcionals d'hàbitat, i la localització de diversos centres direccionals. Val la pena comentar breument cada un d'ells.

3.1. L'ordenació del sòl industrial

El Pla va impulsar, en efecte, una important reordenació de l'activitat industrial, que es va concretar principalment en la descentralització d'un gran nombre d'activitats radicades a les àrees centrals. D'aquesta forma es van eliminar les indústries mal localitzades a les àrees de «tolerància d'habitatge i indústria» i als cascs antics, oferint localitzacions alternatives i buscant un nou equilibri habitatge-treball. Aquest objectiu es va fer a través de la delimitació de sectors de reforma interior (SRI) subjectes a Pla Especial previ obligatori (PERI), en

zones denominades de «remodelació» (de caràcter públic o privat). La definició d'aquests sectors afectà sobretot a indústries obsoletes, però també en altres casos es tractava d'activitats en funcionament, sotmeses a fortes pressions urbanes per la seva posició urbana.

El Pla fa explícits els avantatges de la localització industrial als municipis metropolitans (més accessibilitat, més espai per ampliacions i aparcament, més serveis, preu del sòl més assequible, etc.). En realitat, però, el procés de descongestió ja havia començat abans: entre 1964 i 1970, s'havien traslladat 268 indústries, alliberant més de 120 ha de sòl central. Tal com més endavant s'explica i quantifica, la descentralització industrial continuarà encara amb més força a partir de l'aprovació del PGM.

3.2. El sistema de comunicacions

El segon tema estratègic es referia a la intervenció sobre els sistemes de comunicacions i transport, i tenia com a objectiu assolir un alt nivell de mobilitat urbana. El Pla incorporà, efectivament, opcions molt importants sobre la xarxa viària (derivades de les detallades anàlisis sobre les funcions urbanes de cada via), que contrasten, però, amb les més escasses sobre la xarxa ferroviària, el pla de metros, i el transport públic en general. L'anomenat Pla de Comunicacions, preparat per a l'anterior versió del PGM, el 1974, es mantingué totalment, si bé amb reserves de sòl cada vegada més importants, i fins i tot, en alguns casos, clarament excessives, amb l'objectiu d'assegurar els espais. Tanmateix, les vies segregades del Pla de la Xarxa Arterial dels anys seixanta (cinturons de ronda, túnels, autopistes) apareixen recollides i ampliades en el Pla.

D'altra banda, el Pla potencià els sistemes portuari i aeroportuari en tant que opció estratègica sobre unes infraestructures bàsiques i no desplaçables. S'atorgà, així doncs, una gran rellevància a aquestes dues infraestructures, i el Pla delimità les àrees d'influència i regulà les respectives funcions, no sense tensions amb les corresponents administracions. Es treballà també, per altre costat, amb la hipòtesi d'un segon aeroport, encara que sense citar-ne les possibles localitzacions.

3.3. Els sistemes territorials

En parlar de sistemes territorials es feia referència a les grans reserves territorials de caràcter estratègic: els parcs forestals (Collserola, Garraf i Sant Mateu), les platges, els parcs fluvials del Besòs i del Llobregat, els quatre grans cementiris comarcals i també els sòls agrícoles protegits (bàsicament a la vall i el delta del riu Llobregat).

El manteniment del parc de Collserola, en concret, encara que ja delimitat en l'anterior Pla de 1953, fou una opció especialment important, a la vista de l'aparició de les primeres urbanitzacions clandestines i de les freqüents tensions en els sectors més pròxims a les àrees urbanes. El futur gran parc central metropolità a Collserola es configurà, així, a partir de la contundent adscripció dels sòls a parc forestal en el Pla General Metropolità.

Per la seva part, el sistema de platges i fronts litorals fou objecte de protecció directa i indirecta, mitjançant diverses qualificacions urbanístiques. Això no obstant, els requeriments més específics del front litoral donaren lloc a la redacció d'un Pla de Costes en els anys següents a l'aprovació del PGM.

3.4. Els subsistemes funcionals d'hàbitat

La idea dels «subsistemes funcionals d'hàbitat» es fonamentava en la idea de conformar una alternativa a l'excessiva introversió de les comunitats residencials en els cascs urbans existents, i tractava d'obrir al mercat del sòl àrees de nova implantació, alternatives però no alienes al sistema de ciutats metropolitanes. Els subsistemes conformaren grans unitats (de 300.000 habitants, com a mínim) per a l'equilibri residència-activitat econòmica-infraestructures-serveis.

Es delimitaren des de la geografia i el territori, amb un total de sis, i permeteren també avaluar les propostes del Pla en matèria de zones verdes, equipaments generals, dotacions locals i altres serveis, en relació amb les previsions de població i densitat global.

3.5. Els centres direccionals

Finalment, el Pla va introduir la figura del centre direccional, idea procedent dels *piani regolatori* italians de començaments dels anys seixanta, i en especial del *Piano Intercomunale Milanese* de 1963, que va ser reinterpretada i convenientment adaptada a Barcelona. Les àrees seleccionades a aquest fi es presentaren com a alternativa de localització per a activitats amb exigència de complementaritat (activitats terciàries especialment, però també altres de caire administratiu, cultural o de serveis). Se'n preveieren cinc, de les quals la més important fou, sens dubte, la de Sant Cugat-Cerdanyola, que passà a constituir-se en un autèntic projecte de centre d'activitat econòmica i administrativa alternatiu a la ciutat central de Barcelona. Les altres àrees se situaren al Prat de Llobregat (com a centre de comunicacions), Sant Joan Despí, Sant Andreu-Meridiana i Provençana-Litoral.

4. Instruments operatius: zones i sistemes

Els conceptes de «zona» i «sistema» foren, així mateix, una de les claus instrumentals del Pla, ja que permeteren diferenciar clarament entre els sòls adscrits a usos públics i els sòls adscrits a usos i edificacions privades. Aquesta concepció va quedar posteriorment molt matisada, a conseqüència de la resolució d'un recurs, en admetre's no només la concessió del domini públic, sinó també la titularitat privada dels sistemes quan aquesta fos compatible amb el seu destí.

En tot cas, els sistemes permeteren estructurar el territori. Constituïren allò que podríem denominar l'esquelet del Pla: el sistema de comunicacions (viari, ferroviari, portuari, aeroportuari), el d'espais verds, el d'equipaments, el de serveis, etc. Permeteren també discutir les necessitats de sòl, mitjançant els estàndards adoptats després d'un llarg debat, quantificats en laboriosos llistats de congruència per a cada districte i municipi.

Les zones, per la seva banda, permeteren regular els processos urbans en marxa, a través d'una normativa de control. Ja s'ha esmentat la concepció heterodoxa del *zoning*, derivada de la concepció dinàmica de les transformacions urbanes.

Al marge de l'ús d'aquestes categories, al Pla delimità també àrees subjectes a ulterior planejament, tant en sòl urbà (Plans Especials de Reforma Interior per a sectors de remodelació i per a sectors de rehabilitació) com en sòl urbanitzable (Programes d'Actuació Urbanística i Plans Parcials). Aquests àmbits apareixeran amb un perímetre ja establert, i van quedar congelats en la seva execució fins a la preceptiva aprovació del pla detallat.

Aquest instrumental es desenvolupà i anà prenent forma al llarg del període de redacció del Pla, si bé té el seu origen en els estudis previs i les anàlisis comparatives realitzades des de la posada en marxa de la revisió l'any 1969. La influència d'alguns plans reguladors italians (en especial el *Piano Regolatore Generale* de Florència, d'Eduardo Detti, i el de Roma, aleshores en redacció) fou clara en la forma d'entendre els processos urbans i en la forma de definir algunes de les categories zonals. També cal citar, com a referència present en tot el procés d'elaboració del PGM, l'antecedent que suposava el *zoning* nord-americà (*Urban Land Use Regulation*), perfectament consolidat a través de la seva aplicació sistemàtica a les ciutats nord-americanes fins a finals dels anys cinquanta.

5. Aportacions metodològiques

Les principals aportacions metodològiques del Pla a la disciplina urbanística han estat ja enunciades a la Introducció, on es resumien en una novedosa definició dels instruments de regulació dels processos urbans i en la tipificació de les formes d'ordenació urbana de l'edificació.

La idea de treballar amb unes categories zonals que tractaven d'identificar processos urbans per tal de poder regular-los (en comptes d'utilitzar les usuals categories analítiques per tipus edificatoris i intensitats –per exemple, «suburbana intensiva» o «ciutat-jardí extensiva») va permetre sintetitzar més ràpidament les propostes d'intervenció del Pla, que quedaven així implícites en la pròpia definició zonal. Es tractava, així doncs, d'un *zoning* que incorporava una forta regulació urbanística, ajustada als objectius del Pla per a cada trama urbana.

Poden destacar-se especialment, en aquest sentit, les zones anomenades de «substitució de l'edificació antiga» i de «conservació del centre històric» (a Barcelona) pel que fa als cascs antics, que definien clarament els processos a regular; o les zones «en densificació urbana», on el tractament a aplicar comportà rebaixes importants (fins al 30%) de l'aprofitament global anterior, en eliminar les plantes entresol, àtic i sobreàtic, i establir una estricta regulació d'alçades segons amplada de carrer; o les zones de «remodelació física», destinades a establir els paràmetres urbanístics en àrees ocupades per usos obsolets o industrials subjectes a previsible substitució; o les zones de «conservació de l'estructura urbana i edificatòria», aplicables a àrees molt específiques, amb valors urbans i tradicionals reconeguts (sovint grups unitaris de cases en filera amb jardins o altres configuracions amb projecte de conjunt que calia respectar); o les zones de «renovació urbana», subdividides en les de «rehabilitació» (processos d'urbanització marginal a incorporar al procés urbà) i les de «transformació de l'ús existent» (per esmorteir el procés de renovació dels usos existents, tot definint un nou destí a zona verda o equipament); o les zones subjectes a «ordenació volumètrica específica», que permetien per primera vegada reconèixer els polígons d'habitatges en tant que ordenació de característiques pròpies, amb projecte unitari i configuració volumètrica de l'edificació; o, finalment, les zones d'ordenació en «edificació aïllada», en totes les seves variants i especificitats.

D'altra banda, la identificació de les formes d'ordenació urbana de l'edificació es configurà com el concepte fonamental en la regulació normativa del Pla.

Les dites formes d'ordenació de l'edificació constitueixen una autèntica codificació de les relacions entre edificació i espais públics. Així el sistema d'ordenació de l'edificació segons alineació a vial no havia estat mai abans definit com a tal, malgrat l'evidència de la relació entre façana de l'edifici i front de vial en la majoria de teixits urbans en la ciutat consolidada (cascs antics, eixamples, suburbanes). El sistema d'edificació aïllada també aparegué explícitament tipificat, regulant els aspectes específics de l'edificació aïllada en parcel·la pròpia (uni-

familiar o plurifamiliar): cota de la planta baixa, ocupació, distàncies a veïns, edificacions secundàries, etc. El sistema d'ordenació segons volumètrica específica permeté, a la seva vegada, reglar els temes de l'edificació lliure en parcel·la comú: distàncies i relacions entre blocs, alçades edificables, sòl ocupat i lliure, etc. Finalment, el sistema tridimensional, poc utilitzat, es referia a les intervencions unitàries en què els espais edificats i no edificats es troben totalment imbricats.

Aquestes categories eren, però, independents de la forma urbana (casc antic, eixample, polígon d'habitatges) sobre la qual s'havien d'aplicar, donat que apuntaven directament a la relació específica entre edificació i espai obert. Així doncs, se superposaren a les categories zonals, cada una de les quals contenia la definició de la forma –o formes– d'ordenació de l'edificació corresponents.

Aquesta fou, com s'ha dit, l'aportació més innovadora del PGM i també la que ha tingut després major fortuna en la pràctica posterior del planejament urbanístic. La sistemàtica normativa del PGM (condicions i paràmetres edificatoris) es va construir, en el seu conjunt, a partir de la seva aplicació, tot incorporant-hi els objectius específics derivats de la qualificació zonal.

6. Efectes sobre el sistema metropolità

El Pla aprovat finalment va suposar el final d'un període en l'evolució del sistema urbà metropolità de Barcelona, i l'inici d'un nou procés, caracteritzat pels importants canvis en l'evolució de les distintes trames urbanes i en el comportament global del sistema. Els principals objectius es veieren, en efecte, realitzats progressivament.

L'ordenació fou aprovada amb una gran minuciositat, molt superior a la de la primera versió de 1974, i mantingué pràcticament (amb algunes modificacions) les importants reserves per infraestructures, zones verdes i equipaments. Les reserves de sòl, a vegades maximalistes, s'han interpretat de vegades com a efecte de la desconfiança en la gestió; això no obstant, buscaren també garantir un ampli camp de maniobra en el moment del projecte i execu-

ció de cada element, sobretot en les reserves viàries, el que ha donat lloc a reajustaments posteriors en algunes àrees (com, per exemple, en el cas de les vores de les Rondes de Barcelona).

La posada en marxa del Pla va suposar, efectivament, tal com ja s'ha enunciat abans, l'aturada efectiva de la densificació urbana en les àrees centrals, on s'havia arribat a crear situacions inadmissibles de conflicte, tant de caràcter funcional com formal. També va suposar l'inici de la recuperació d'una important provisió d'espais per a usos col·lectius, tant a l'escala global de la ciutat (grans reserves estratègiques) com a l'escala local dels barris (localització de jardins i dotacions en solars o petits espais). Aquestes eren, certament, les prioritats més visibles, derivades dels desajustos generats pels desenvolupaments urbans ràpids iniciats a mitjans o finals dels cinquanta en tota l'àrea metropolitana.

Això no obstant, l'aturada dels processos de densificació i congestió urbana propugnats pel PGM no va ser tan completa i ràpida com hom imaginava i havia previst. L'aprovació, a darrera hora, de la coneguda disposició transitòria setena de les normes va permetre mantenir les antigues ordenances municipals (que permetien volums, alçades i profunditats edificables molt superiors a les propugnades pel Pla) per a tots els projectes amb llicència sol·licitada amb anterioritat a l'aprovació inicial (la qual cosa va provocar una allau de sol·licituds, moltes vegades acompanyades d'un simulacre de projecte) i fins i tot prorrogar aquestes condicions fins a finals dels anys vuitanta. Aquest important episodi fóra per si sol mereixedor d'una anàlisi específica que, fins al moment, ningú no ha encetat. Una primera quantificació del que va suposar l'aplicació de la citada disposició transitòria setena la podem obtenir considerant que el 80%, aproximadament, de les llicències d'obres concedides entre 1976 i 1979 s'acolliren a aquesta disposició.

D'altra banda, les propostes de recuperació d'espais urbans per a usos i activitats de caire col·lectiu (parcs i jardins, equipaments i dotacions, serveis tècnics) es produïren a partir de la vinculació, abans indicada, amb els processos urbans zonals i, moltes

vegades, més simplement, amb un criteri d'oportunitat. Es va tractar sobretot de complir uns estàndards mínims per subsistemes urbans i per a la totalitat del sistema metropolità. És per això que no és possible individuar, en el Pla, un model general del sistema d'espais verds o un model de disposició dels diferents sistemes d'equipament col·lectiu. Aquesta mancança ha donat lloc a diversos intents posteriors de reestructuració o de relligat d'aquests espais. En contrapartida, la no assignació d'un ús concret als espais destinats a equipaments i dotacions ha permès una gran flexibilitat posterior en les localitzacions.

En termes generals, les àmplies reserves de sòl amb destinació a vialitat, espais de protecció, equipaments de nivell metropolità o centres direccionals s'han traduït en la disponibilitat d'un important marge de maniobra en la gestió urbanística, la qual cosa explica en part la facilitat trobada en les grans transformacions dels anys vuitanta. En aquest sentit, es pot afirmar que molt del que ha estat fet, sobretot a partir de 1986, hauria estat molt més difícil sense el Pla General. Cal tenir en compte que, en la data de la designació de Barcelona com a ciutat olímpica, el 1986, el Pla es trobava ja plenament consolidat i amb unes qualificacions urbanístiques «matures», que van facilitar l'obtenció del sòl ja compromès per a vialitat, parcs i equipaments, suavitzant els ròssecs deguts a les anteriors qualificacions. En aquest punt és important subratllar un dels factors més decisius en tot aquest procés: fou la seqüència temporal en què es produïen les accions (el *timing*); és a dir, la relació entre els moments de la previsió general i els de l'actuació concreta. La perfecta concatenació entre el planejament de llarg abast, els plans sectorials i locals, i les actuacions específiques no fou un factor aliè a la relativa facilitat amb què es van produir les grans operacions de transformació, tot i que no es pot considerar tampoc una explicació suficient.

El Pla s'havia fixat com a objectius prioritaris els abans senyalats, a afrontar amb urgència perquè constituïen el tap fonamental al desenvolupament urbanístic de la ciutat (eliminació d'edificabilitats paràsites i recuperació de sòl per a usos públics) i això explica, en gran part, que no abastés altres

aspectes importants de projecte urbà, que s'entenia que podien ser abordats (com així ha estat) després.

Els punts febles més significatius del Pla pel que fa a l'ordenació foren, molt possiblement, el manteniment dels *sventramentos* a Gràcia (via O, que es mantingué, matisat, en la versió definitiva, on no es dibuixà la via, sinó només el sector afectat), a Sants (carrer de Moianès) i a Sarrià (sortida del túnel de Vallvidrera), i de la gran vialitat urbana, sense més indicació respecte els possibles trencaments urbans (després els propis projectes van solucionar molts dels problemes inicials, com es feu visible amb la construcció de les Rondes); o també la relativa desconsideració de la recuperació de la façana marítima, no tractada o poc tractada en el Pla, cosa que paradoxalment va facilitar després el canvi d'ús (la localització de la Vila Olímpica el 1992 i la reordenació de tot el front litoral del Poblenou han estat accions aprovades prèvia modificació del Pla); també es poden subratllar desencerts en la definició dels centres direccionals, especialment pel que fa al de Sant Cugat, excessivament gran i allunyat del centre urbà, i impracticables sense un transport fluid de connexió; o altres aspectes menors relatius a l'habitatge, al transport públic o a la política comercial.

El període immediatament posterior a l'aprovació del PGM, fins arribar a les eleccions municipals de 1983, tingué característiques pròpies. D'una banda la resolució dels conflictes originats pels nous criteris urbanístics, materialitzats en un altíssim nombre d'al·legacions (21.000 en la versió final) i recursos (uns 500), així com la lenta adaptació de l'aparell tècnic i administratiu van allargar-se pràcticament fins a aquella data. D'una altra, la posada en marxa del Pla es va iniciar concentrant les actuacions gairebé únicament en la compra de sòl. El desenvolupament dels sectors de pla parcial o de reforma interior, la concreció de les àrees direccionals, els projectes d'urbanització de parcs i jardins, la millora dels espais urbans, la construcció dels equipaments, i en general els projectes directament executius, van realitzar-se en el període que s'inicià el 1983, i s'acceleraren des que, el 1986, Barcelona va ser designada seu olímpica.

En un altre ordre de coses, els efectes del PGM sobre el territori metropolità extern (àmbit del Pla Director de 1968, també denominat regió metropolitana) tampoc no han estat encara ben estudiats. Existeixen, això no obstant, algunes dades que permeten sospitar que es va produir un important desenvolupament induït –més intens del que s'hagués pogut generar sense el Pla– però, pel contrari, menys organitzat i coherent. Per exemple, el ràpid creixement del sòl industrial qualificat en els municipis fronterers a la CMB, a partir de 1976: l'any 1981, l'entorn metropolità tenia un potencial de sòl industrial doble a l'existent a l'àmbit de la Corporació Metropolitana: 3.899 ha de sòl urbà, 1.069 de sòl assimilable a urbanitzable programat i 412 ha sense planejament aprovat. La quantitat d'oferta i la distància condicionaren els preus més baixos, que feren que l'entorn creixés amb una dinàmica absoluta, i també relativa, superior al metropolità estricte. Avui, el sòl industrial qualificat és de 4.541 ha a l'àrea metropolitana, però ha augmentat fins a 8.694 ha a la resta de la regió metropolitana (l'oferta de sòl industrial net, en els mateixos àmbits és, respectivament, de 680 ha i de 2.470 ha). També podríem afegir que els processos de densificació suburbana i d'extensió residencial en aquest àmbit extern (regió metropolitana) constitueixen un exemple d'efecte induït: aquests desenvolupaments, que es trobaven més controlats a l'àmbit de la Corporació Metropolitana, van poder produir-se fora amb major facilitat;

en tot cas, l'ocupació de sòl a l'àmbit de la regió metropolitana s'accelerà extraordinàriament al llarg dels anys vuitanta i l'ocupació urbana potencial (atès el planejament aprovat el 1990) augura un ritme d'ocupació d'igual o major intensitat en l'actual decenni. Es diria que els processos que afectaven la primera corona els anys seixanta es reproduïren d'alguna manera –pel que fa a l'ocupació extensiva de sòls–, afectant la segona corona els anys vuitanta.

Finalment, l'impacte del Pla General Metropolità de 1976 en la redacció de plans arreu de Catalunya ha estat també molt forta, en adoptar molts d'ells la mateixa metodologia i instrumental tècnic. Entre 1979 i 1989 es redactaren, discutiren, tramitaren i aprovaren 524 figures de planejament general (188 Plans Generals, 254 Normes Subsidiàries de Planejament i 82 Delimitacions de Sòl Urbà). La gran majoria havia assimilat ja, amb major o menor fortuna, la metodologia introduïda pel Pla General Metropolità en la conceptualització de les àrees urbanes i dels tipus d'ordenació de l'edificació, l'aplicació de la qual es generalitzà al llarg dels anys vuitanta. Manca encara una valoració de conjunt d'aquesta influència en el cos teòric del planejament urbanístic (no l'única, encara que la classificació dels plans redactats segons metodologies i idees urbanístiques només compta, ara per ara, amb alguns intents provisionals) i també de les conseqüències sobre l'evolució recent de les ciutats catalanes.